

«Верыць, як дзеці, у шчасце»

Запрашаем у падарожжа па купалаўскіх мясцінах

На раздарожжы

Нават не Купалавы дубы, нават не Купалавы камяні, а вось гэты абшар, гэтае чароўнае няўсмешлівае неба, гэтыя дрэвы, што ўслухоўваюцца ў песню жоўтагаловага каралька ў прахалодных бруях напоенага травамі ветру...

Такімі я ўбачыла Акопы – дакладней, што засталося ад іх пасля таго, як па ўзгорках і ярах Лагойшчыны пракаціўся цяжкі каток гісторыі.

Сорак кіламетраў па дарозе з Мінска на Мядзел, і ўжо на пад'ездзе да святых купалаўскіх мясцін вандроўнік, кім бы ён ні быў, непазбежна трапляе на магічнае скрыжаванне, дзе трэба абраць кірунак: ці то ў Харужанцы па асфальце, ці то па грунтавой дарозе ў Акопы.

Мы з рэдакцыйным кіроўцам Канстанцінам Сяргевічам не вагаючыся абралі дарогу ў Акопы. Аднак чым глыбей у лес, тым больш відавочна, што напрыканцы шляху – гушчар альбо балота, але ніяк не ўтульная музейная хата, дзе ў нас прызначана сустрэча з Аленай Гурэцкай, загадчыцай філіяла «Акопы» Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы.

Трэба патэлефанаваць, папярэдзіць, але ў лясной глушы сотавае сігнал ледзь-ледзь трывае. На шчасце, праз нейкае кваканне, шум і трэск чую: «Разварочвайцеся і кіруйце па асфальце ў вёску!»

Як высветлілася, на Акопы мы паехалі слушна, але нясвоечасова. Спачатку трэба было ў Харужанцы, у музей, і толькі потым у Акопы.

Пакідаем аўтамабіль на ўзбочыне дарогі, далей прабіраемся пешшу. Пагоркі, дрэвы... Па выкладзенай пліткай сцежцы ўніз-уверх уздоўж агароджы, мінаючы помнік «Малады Купала» (скульптары Андрэй Заспіцкі і Генадзь Мурамцаў, 1992 год), куды неўзабаве прыедуць удзельнікі чарговага злёту маладых паэтаў Міншчыны: традыцыйна ўскладуць кветкі, паходзяць па музеі. Але ў Акопы не паедуць: навошта? Накіруюцца адразу ў Лагойск – абедаць ды размаўляць пра свае пэтычныя турботы... Мінаем камень з апошнім радком верша

Янка Купала. Мінск, БССР. 1925 год

«Хрыстос уваскрос», напісанага ў 1911 годзе тут жа, у Акопах, вялізныя, жывыя, зялёныя літары КУПАЛА і сэрцайка з лазы.

Драўляная музейная хата традыцыйнай вясковай архітэктуры патанае сярод велізарных туй. Як быццам кавалчак чарнаморскага поўдня тут, у купалаўскіх мясцінах.

– Гэта не той дом, дзе жыў Купала, – ловіць мае думкі Алена Гурэцкая. – Той дом быў у Акопах, куды вы павярнулі.

І расказвае мне, што музейны дамок пабудавалі ў 1989 годзе. Афіцыйнае адкрыццё адбылося 5 верасня. А Купалавага дома ў Акопах няма. Няма і не будзе...

Так распачалося маё падарожжа па купалаўскіх мясцінах.

Безумоўна, можна наведаць Вязынку, дзе паэт нарадзіўся. Ці Ляўкі, дзе ў 1930-х гадах была яго дача. Аднак мы паехалі спачатку ў Харужанцы-Акопы, дваццаць пяць кіламетраў на захад ад Лагойска, потым у Яхімоўшчыну, васьмнаццаць кіламетраў на паўднёвы захад ад Маладзечна, дзе месціцца два надзвычай важныя філіялы Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы.

Напэўна, з пункту гледжання храналогіі слушна пачаць з Яхімоўшчыны, але я кіравалася найперш зручнасцю маршруту. Асабліва з улікам таго, што на зваротным шляху ўсё ж планавала заехаць у Вязынку. Не паспела. Занадта многа ўсяго было ў Яхімоўшчыне і Акопах.

А шмат жа яшчэ іншых, немузеефікаваных мясцін, бо шлях – гэта ўвогуле найлепшая метафара Купалавага жыцця. Палова Беларусі пад яго нагамі. І гэтая дарога, гэтыя блуканні распачаліся яшчэ да яго нараджэння.

На чужых шляхах

У дзедзе Янкі Купалы Ануфрыя Дамінікавіча Луцэвіча была свая зямля ў засценку Пяскі Ігуменскага павета. Паводле іншай версіі, ён меў гэты маёнтак у бясплатным карыстанні.

Ці было ў дзедзе шляхецтва?

У музеі ў Харужанцах вам пакажуць герб і радавод Купалы.

– Гэты герб называецца «Навіна», – тлумачыць Але на Гурэцкая. – Прозвішча ваяра, які двойчы выратаваў караля ад палону. Першы раз ён яму аддаў свайго каня. А другім разам Навіна і кароль былі скаваны адным ланцюгом, і верны слуга не пашкадаваў сваёй нагі, адсек яе, каб кароль змог уцячы. Таму на гербе нага ў залатой лаце.

Такім чынам, Купалаў герб азначае беззапаветную і самаахвярную вернасць. Што да радаводу, дык яго сабраў прадзед Купалы менавіта дзеля таго, каб даказаць права роду на шляхецтва. Не здолеў. Па тым часе гэта была звычайная гісторыя.

Так што Ясь Луцэвіч нарадзіўся мешчанінам і быў прыпісаны да горада Мінска. Хаця пры хрышчэнні ў Радашковіцкім касцёле ксёндз запісаў яго дваранінам. З аднаго боку, міласэрнасць і суцяшэнне: маўляў, касцёл прызнае цябе шляхціцам, хоць цар і не прызнае. З друго-

га боку, пастаянны напамін пра несправядлівасць, якой падвергся бацькаў род, а разам з ім і Яська.

А тут яшчэ гісторыя пра пазбаўленне зямлі, якую ён, напэўна, штодня чуў з дзяцінства. Кажуць, Радзівіл выгнаў Ануфрыя Луцэвіча з маёнтка – сюжэт, які Купала ўвекавечыў у сваёй драме «Раскіданае гняздо».

Але дакументаў, якія б гэта пацвярджалі, няма, і ўсё магло быць цалкам іначай. Напрыклад, як з маёнткам у Яхімоўшчыне, дзе паэт – цяпер ужо паэт! – жыў і працаваў на бровары з восені 1906-га да вясны.

Сядзібу ў Яхімоўшчыне збудаваў у сярэдзіне XIX стагоддзя Юзаф Сулістроўскі. За ўдзел у польскім паўстанні 1863–1866 гадоў ён у 1867 годзе вымушаны быў яе прадаць. Гэта была тыповая на той час юрыдычная мера.

«Марыў трапіць у Мінскае рэальнае вучылішча, дзе можна было вывучыцца на машыніста».

Дарэчы, калі б Луцэвічы сапраўды прадалі сваю зямлю, гэта тлумачыла б, адкуль у іх даволі вялікія грошы на арэнду. З дакументаў па раскулачванні (пра іх гаворка пазней) дакладна вядома, што Бянігна Іванаўна да рэвалюцыі арандавала ў Акопах больш як 40 гектараў ворыва і сенажацей, 12 гектараў лесу. Акурат столькі, колькі налічвалася ў яхімоўшчынскім маёнтку.

Зрэшты, пры Аляксандры III з зямельнай арэндай маглі быць пэўныя праблемы. Напрыклад, у Старабарысаўскім маёнтку вялікіх князёў Мікалая Мікалаевіча і Мікалая Паўлавіча Раманавых – а гэта Зачысцкая, Бытчанская, Лошніцкая, Глівінская, Вяляціцкая, Дзмітровіцкая, Ухвальская і Эсьмонская воласці Барысаўскага павета – забаранялася даваць каталікам у арэнду зямлю і нават дапускаць іх да збору ўраджаю.

Магчыма, праз такую несправядлівасць Ясь Луцэвіч у юнацтве настойліва хацеў аддзяліцца ад зямлі, не залежаць ад яе. Матчына арэндная гаспадарка патрабавала мужчынскіх рук і розуму, але ён пайшоў іншым шляхам.

– Марыў трапіць у Мінскае рэальнае вучылішча, дзе можна было вывучыцца на машыніста, – расказвае загадчыца аддзела навукова-экспазіцыйнай і выставачнай работы Купалаўскага музея Марыя Барткова. – На той час чыгунка ўяўлялася космасам!

Дырэктарам вучылішча быў Іван Іванавіч Самойла – бацька Уладзіміра Самойлы, які падштурхнуў юнага паэта пісаць на беларускай мове і да апошніх дзён жыцця быў Купалавым сябрам і дабрадзеям.

– Спачатку Купала пісаў па-польску. Захавалася дваццаць два вершы, якія Янка Купала сам надрукаваў на машынцы. Паводле тэматыкі яны нічым не адрозніваюцца ад беларускіх, – расказвае Святлана Ціс, загадчыца філіяла «Яхімоўшчына».

У 1903 годзе пачынаюцца эксперыменты Яся з самастойным заробкам. Ён беспаспяхова спрабуе сябе ў ролі вандроўнага настаўніка і пісара ў судовага следчага ў Радашковічах.

– Яго выгналі за дрэнны почырк! – разводзіць рукамі Святлана Ціс. – Але ж цяперашнія ўрачы пішуць значна горш!

Дык і стандарт каліграфіі тады быў іншы!

13 мая 1905 года ў жыцці будучага народнага паэта адбылася вельмі важная падзея. На старонках мінскай газеты «Северо-Западный край», якую друкаваў дзед мастака Мая Данцыга, з’явіўся яго дэбютны верш, падпісаны псеўданімам Янка Купала.

Назваўся твор проста і будзённа – «Мужык». Копію яго я пабачыла ў музеі ў Яхімоўшчыне, сам верш добра вядомы аматарам беларускай паэзіі.

«Яго выгналі за дрэнны почырк! Але ж цяперашнія ўрачы пішуць значна горш».

Варта адзначыць, што надрукавалі яго стараннямі Уладзіміра Самойлы, на той час супрацоўніка рэдакцыі «Северо-Западного края». І гэта быў не першы беларускамоўны твор паэта. Прынамсі, «Мая доля» датуецца 15 ліпеня 1904 года.

«Летняя кухня», дзе сёння размяшчаецца філіял Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы «Яхімоўшчына», а ў 1906–1907 гадах жыў Купала

Аднак было відавочна, што вершы не прынясуць аўтару жаданай колькасці грошай, і ў яго галаве высыпае геніяльная, як яму падавалася, ідэя.

На бровары

Яхімоўшчына, як і Харужаншчына з Акапамі, таксама сустрэла неспадзяванкамі. У цэнтры аграгарадка прыгожы, свежапафарбаваны, крыху пампезны цагляны дом у неакласічным стылі. Першая думка – вось ён, музей! Але ж не, гэта былая панская афіцына, дзе сёння месціцца кантора сельгаспрадпрыемства. Музей побач, у вялізным драўляным доме 1857 года з высачэзнай столлю. Яго Святлана Ціс чамусьці называе «летняй кухняй» – пры тым, што будынак капітальны, камфортны і для зімовага пражывання.

Пра афіцыну 1900 года пабудовы, дзе цяпер месціцца кантора, часта думаюць, што гэта панская сядзіба. Але ж рэзідэнцыя Сулістроўскага была на паўстагоддзя старэйшая і, як мяркуюць даследчыкі, драўляная. Яна была разбурана немцамі падчас Першай сусветнай вайны, і апошні гаспадар маёнтка Вацлаў Свентаржэцкі ў міжваенныя гады зладзіў рэзідэнцыю ў афіцыне.

Што да «летняй кухні», дзе Купала жыў з восені 1906-га да вясны наступнага года, то яна дзеліцца на дзве паловы.

Адна, дзе пан меў звычай адпачываць з сябрамі пасля палявання. Тут захаваўся камін, падобны да мініяцюрнай рускай печы.

Афіцына і парк у Яхімоўшчыне. Тут гуляў Купала

Загадчыца філіяла «Яхімоўшчына»
Святлана Ціс заўсёды рада наведвальнікам

І другая палова, дзе жылі Купала і панскі эканом.

Мы спуściлiся нават у падвал, дзе часткова захава-лася кухня, якая абслугоўвала ўвесь маёнтак. Ёсць тут кухоннае начинне пачатку ХХ стагоддзя: чыгуны, вiлкі, лапаты для хлеба. Пра гэта паклапацiлася Святлана Ціс. Яна ўзначальвае філіял у Яхімоўшчыне з 2001 года, з першага дня яго стварэння. Святлана Уладзіміраўна паказала мне мудрагелiстую, перадаваю на той час сiстэму ацяплення, пабудаваную з такім разлiкам, каб у пакоях не было ні пяцэй, ні смуроду.

Так што Купала жыві у Яхімоўшчыне вельмі кам-фортна. Але ўнікальнасць «летняй кухні» і ўвогуле

яхімоўшчынскага філіяла значна шырэйшая. Паводле слоў Святланы Ціс, толькі тут, прынамсі што да Беларусі, захаваўся ў недатыкальнасці пакой, дзе жыві Купала. Зразумела, не мабля – гэта быў бы цуд. А хаця б толькі дом, пакой, дзверы і клямка, за якую паэт кожны вечар браўся, вяртаючыся з працы дахаты.

– Нам пашанцавала! Калі ў 1939 годзе прыйшла савецкая ўлада, у гэтым будынку зрабілі дом састарэ-лых і часовае жылло для будаўнікоў. Асабліва нічога не перараблялі. Мы прыбралі фарбу з дзвярэй, і глядзіце, яны iзноў як пры Купалу!

Зрэшты, не ўсё так проста.

– Мы як адкрыліся, так адразу маглі і закрыцца! – згадвае Святлана Уладзіміраўна.

Бо грыбок. Надзеі на паратунак амаль не было. Дапамог народны сродак – адпрацаванае трактарнае масла.

«Толькі тут, прынамсі ў Беларусі, захаваўся ў недатыкальнасці той пакой, дзе жыві Купала».

– І вось жа, паглядзіце, дагэтуль стаіць дом як новенькі!

Зрабіць у Яхімоўшчыне музей раіла яшчэ Уладзіслава Францаўна Луцэвіч, калі прыезджала ў 1959 годзе. Зрэшты, яна таксама памылiлася, і мемарыяльную дошку павесiлі на афiцыну.

– Уладзіслава Францаўна падарыла нам тады сапраўдны скарб – ацалелае люстэрка з мiнскага дома, у якое яна глядзелася разам з Іванам Дамiнiкавічам. Ска-зала: «Хай будзе там, дзе жыві Купала».

Пакой паэта ў Яхімоўшчыне

Пiсьмовы стол Янкі Купалы ў Яхімоўшчыне

Цяпер гэтае люстэрка ў Купалавым пакоі, і Святлана Уладзіміраўна раіць усім у яго глядзецца, бо, на яе думку, яно захоўвае энергетыку песняра.

Тут жа стары самавар, з якім звязана вельмі цікавая легенда.

– Самавар прынесла нябожчыца баба Стэфа, – расказвае Святлана Ціс. – Ёй 90 гадоў стукнула якраз, яна ў апошняга пана Свентаржэцкага нянькай была, і яна ж перадала нам фатаграфію з трыма панскімі парабкамі: шаўцом, кавалём і сталяром, які нібыта быў яе бацькам. І калі пан Любанскі за добрую працу ўзнагародзіў яго гэтым самаварам, Купала быццам бы хадзіў да іх піць гарбату. І так моцна пасябраваў са сталяром і яго жонкай, што прыносіў ім масла з абеду, каб жонка сталяра захавала яго ў студні, і Купала завозіў тое масла сваёй маме, якая галадала.

«Уладзіслава Францаўна падарыла сапраўдны скарб – ацалелае люстэрка з мінскага дома, у якое яна глядзелася разам з Іванам Дамінікавічам».

Каб Бянігна Іванаўна галадала?! Болей верагодны палёт на Месяц на гарматным ядры, чым гэта. Хутчэй за ўсё, яна штомесяц дасылала ў Яхімоўшчыну грошы, каб сын жыў па-людску, у добрым пакоі, куды яму прыносілі сытнае снеданне, абед, вячэру і кавалак масла, бо ён наўрад ці самастойна на такое жытло зарабляў. Бо працаваў на бровары памочнікам вінакура Сасноўскага. Шукаў лёгкага хлеба, а «казнаў там такога пекла, якога яшчэ дагэтуль не меў», – згадваў пазней Купала.

Зрэшты, гэта не адзіны ягоны бровар. Першы, падобна, быў у Сёмкаве, але ў Яхімоўшчыне функцыянавала сапраўдная капіталістычная гаспадарка. Мала хто ведае, што ў тамтэйшага маёнтка і маёнтка ў Лошыцы пэўны час быў агульны ўладальнік – спачатку граф Яўстафій Прушынскі, потым яго спадчыннік па жаночай лініі Ян Любанскі. Пасля яго смерці Лошыца адышла сыну Яўстафію, а Яхімоўшчына – сыну Аляксандру. Браты былі вельмі руплівыя, спраўныя гаспадары.

– Лошыца пры Яўстафіі Любанскім пераўтварылася ў адну з выдатных гаспадарак Мінскай губерні, – расказвае знаўца сядзібы пісьменнік Юры Кур’яновіч.

Яхімоўшчына ж лічылася адной з найлепшых гаспадарак у губерні Віленскай. Быў паравы бровар на бульбяной сыравіне, працавалі смалярня, маслабойня, сыраварня, цагельня, вяндырня, млын.

– Купала і працаваць не хацеў, і сышоў ад мамы, а маці не дала ні грошай, ні ежы, думаючы, што Янка пагуляе пару дзён, згаладаецца і вернецца. А ён пайшоў на бровар, – кажа навуковы супрацоўнік Купалаўскага музея Павел Каралёў.

Але бровар – не найлепшае месца для паэта. А Купала ў той час быў апантаны вершаскладаннем. «...На працы ў полі або ў дарозе, або на начлезе прыйдзе думка – і я пішу. На бровары тое ж самае – ухітраюся адлучыцца, або нават у часе самой працы, калі павінен толькі назіраць, таксама пішу. Часам уначы, упоцёмку запісваю, а днём перапісваю», – успамінаў ён пазней.

У Яхімоўшчыне паэт напісаў большую частку першага зборніка «Жалейка». У тым ліку хрэстаматыіны верш «А хто там ідзе?». І ў гэтым таксама ўнікальнасць мясціны і філіяла.

Брашура ў тонкай мяккай вокладцы каштавала ажно 50 капеек.

– У палову рубля яе ацанілі – на той час грошы вялікія, – кажа Святлана Ціс. – Звычайна 10, ну 15 капеек за кніжку.

Цікава, што год вучобы ў Барысаўскім чатырохкласным вучылішчы, нават з пансіёнам, каштаваў 9 рублёў.

Значыць, Купала і яго выдаўцы друкавалі кнігу тыражом 4300 асобнікаў не для сялян, а для людзей заможных, і акурат у гэтую лічбу яны ацэньвалі сваю мэтавую аўдыторыю.

Аднак усё пайшло не так, як яны планавалі. Па выніках судовай справы ў кастрычніку 1908-га «Жалейку» канфіскуюць. «Цаной немалых клопатаў» – хабару ці хаўрсу – наклад выратаўваюць, але ў 1909 годзе паводле загаду віленскага генерал-губернатара Кршывіцкага канфіскуюць паўторна. І гэта ўжо не першы эпізод, калі «рэвалюцыйнасць» Купалы (наўмысна бяру гэтае слова ў дзюкоссэ) замінае яму жыць нармальным жыццём.

– Кажуць, яго звольнілі як «нядобрадзейнага элемента», – гаворыць Святлана Уладзіміраўна.

Купала не гатовы ісці ў турму. З таго часу яго ўнутраны свет шукае і знаходзіць для сябе зусім іншыя арыенціры.

І хаця тады і пазней Купала яшчэ працуе ў рэдакцыях, якія не хочацца нават згадаць, хаця месяцамі жыў у Санкт-Пецярбуру ў прафесара Браніслава Эпімах-Шыпілы і шмат дзе яшчэ, менавіта Аконы становяцца для яго месцам сілы. Тут родныя людзі і краявіды, тут ён будзе падмурак беларускага слова. Тут сыходзяцца і разыходзяцца ягоныя жыццёвыя шляхі. Аконы – гэта і шчасце, і трагедыя народнага паэта.

Філіял «Акопы» ў Харужанцах

Шматкроп'е моцы

У харужанскім музеі наведвальніку абавязкова пакажуць гэтак званую карту вандровак Купалы. Тут і Мінск, і Вільня, іншыя гарады і мястэчкі. Але найбольш цікавыя для мяне мясцовыя хутары і фальваркі, многіх з якіх ужо даўно няма.

– Акопы – гэта ўнікальная мясціна, – расказвае загадчыца аддзела навукова-экспазіцыйнай і выставачнай працы Купалаўскага музея Марыя Барткова. – Туды

Купала ўпершыню прыехаў у 1910 годзе зімою. Адрозна пайшоў з суседам Аўлачымскім на паляванне. І пакуль там усе стралялі – ужо не ведаю, якіх цецэрукоў, – Купала захапляўся прыродай, а яму ўсе казалі: «Што ты там варон ловіш?»

Хутары і фальваркі Харужаншчыны, дзе вандраваў Купала, – гэта цэлы сусвет.

– Яны былі раскіданыя па больш-менш расчышчаных пляцоўках у навакольных лясах, – гаворыць вучоны сакратар Купалаўскага музея Галіна Воранова.

Пісьмовы стол паэта ў Акопах, за якім ён напісаў усе свае найлепшыя творы

Гадзіннік з дома Янкі і Марыі Аблачымскіх – швагра і сястры паэта

Купалавы дубы ў Акопах

– Паміж гэтымі пунктамі – дамамі жылымі – адлегласць дзе два кіламетры, дзе паўтара, а дзе і 500 метраў, – дадае Марыя Барткова.

– Карпілаўка – уласнасць Купалавага сябра Ядвігіна Ш. У Малых Бясядах жыў Зыгмунт Чаховіч, у якога была вялізная бібліятэка, і паэт ахвотна ёю карыстаўся. На Лысай гары ён прысутнічаў на свяце Купалля, – канкрэтызуе загадчыца філіяла «Акопы» Алена Гурэцкая.

Асабліва цікавыя пункты на карце – гэта, па-першае, Ляўшова, цяпер частка Харужанцаў, фальварак сям’і Аблачымскіх, Купалавых сваякоў, бо ягоная сястра Марыя выйшла замуж за Янку Аблачымскага.

– З Купалам той сябраваў з дзяцінства, – сцвярджае Алена Гурэцкая.

«І пакуль там усе стралялі – ужо не ведаю, якіх цецерукоў, – Купала захапляўся прыродай, а яму казалі: „Што ты там варон ловіш?“».

– Калі не памыляюся, разам вучыліся ў Бяларучах, – удакладняе Галіна Воранава. – Сапраўды, былі добра знаёмыя калі не з дзіцячых, дык з падлеткавых гадоў.

Пэўны час маладыя, падобна, жылі ў Бянігне Іванаўны ў Акопах, а потым пераехалі ў Ляўшова.

– Луцэвічы пэўны час жылі ў Косіне – гэта за 10 кіламетраў ад Лагойска. Арандавалі фальварак у Селішчы, таксама ў Бараўцах. Шмат залежала ад прапановы

уладальнікаў: гэта і розныя кошты, і больш ці менш зручныя ўмовы, – тлумачыць Галіна Воранава.

Наўрад ці Купала прыязджаў да маці, каб дапамагчы па гаспадарцы. Гэта не ў ягоных звычках, дый патрэбы такой, мабыць, не было.

– Вы пытаецеся, чаму тут, у нашай экспазіцыі, вулей? Старажытным сімвалам сям’і заўжды былі пчолы. Яны працавітыя, любяць парадак, пладавітыя. Усе гэтыя рысы належалі Бянігне Іванаўне Луцэвіч, – тлумачыць Алена Гурэцкая.

На руплівасці і жыццёвай моцы гэтай жанчыны акурат і трымаўся дом у Акопах, які так вабіў Купалу і дзе ён ніколі не быў гаспадаром.

З мясцовых легенд вядома, што з Васілём Рынковічам з вёскі Лысая Гара паэт блукаў па ваколіцах у пошуку фальклору. І не толькі фальклору.

– Купала вельмі любіў збіраць грыбы, – працягвае Алена Гурэцкая. – Ён кіраваў у лес, але мог і не дайсці да грыбоў. Браў з сабою кошык з дранкі і нават на ім накідваў нейкія радкі. Вяртаўся дадому і перапісваў іх на паперу.

Лес, грыбы, родная прырода былі цесна знітананы ў яго душы з паэзіяй, з творчасцю.

Асабліва шмат грыбоў у Акопах.

– Неяк завезла работніка раніцай, каб ён пакасіў ля падмуркаў, апоўдні прыехала забраць. А ён кажа: «Васільеўна, бярыце кошык і пайшлі!» Ідзеш – скрозь абсыпаныя апенькамі дрэвы. І падбярозавікі, і чырвонагаловікі, шмат баравікоў...

Грыбное месца і ў парку вакол музея.

– Можна набраць больш як два вядры адных сыраежак. Мясцовыя таксама сюды па грыбы прыходзяць. Нават калі ставілі «Паўлінку», – а мы давалі яе штотыдзень на выхадных, – для наведвальнікаў зрабілі забаву: ля кожнага віду грыба, а іх тут сама меней 20, паставілі таблічкі з назвай па-руску і па-беларуску, каб людзі вучыліся правільна іх называць.

«Паўлінка» – адзін са шматлікіх твораў, якія Купала напісаў у Акопах. У гэтых благаслаўных мясцінах ягоны талент расквітнеў на поўную моц. У матчынай вотчыне ён стварыў усе чатыры свае п'есы: «Паўлінка», «Прымакі», «Раскіданае гняздо» і «Тутэйшыя». Тут нарадзілася большасць Купалавых паэм, у тым ліку такія знакамітыя, як «Бандароўна», «Магіла льва», «Яна і я», «Гарыслава». У магутным цені магічных акапаўскіх дубоў ён распачынае сваю велізарную працу над «Словам пра паход Ігаравы» і робіць яго прэзідэнцкі пераклад. І, як вішанька на торце, тут, у Акопах, нараджаецца не менш як восемдзясят купалаўскіх вершаў.

«Хто ён быў для сям'і? Прымак. Зямлі няма, гаспадаркі сваёй таксама, грошай няма. Што за прафесія паэт?!».

«Паўлінка» – асаблівы гонар харужанцаў, бо прататыпамі герояў славаў п'есы сталі мясцовыя жыхары. Кажуць, што Адольф Быкоўскі «спісаны» з Паўлюка Ваяводскага з фальварка Калдукоўка недзе на Лагойшчыне. Паселішча даўно ўжо няма, але захавалася згадка пра яго ў спісах прыхаджан Радашковіцкага касцёла. Сцяпан Крыніцкі – копія Гілярыя Аўлачымскага з хутара Рубеж, што ледзь не ў саміх Харужанцах. Францішак Аўлачымскі, брат Гілярыя, – прататып Пранцыя Пустарэвіча.

Вобраз Паўлінкі, як сцвярджаюць, напісаны з дачкі Гілярыя Ядвігі (а можа, і не Ядвігі, а Ванды), а Якім Сарока – з яго пляменніка Мечыслава Багдановіча, настаўніка, які быццам бы жыў у гэтай сям'і і быў нешчасліва закаханы ў стрыечную сястру.

Купала нібыта таксама не пазбегнуў яе чараў.

– Малодшыя сёстры дзяўчыны сцвярджалі, што Купала быў закаханы ў гэтую Ванду і заляцаўся да яе, але не вельмі ўдала, бо хто ён быў для сям'і? Прымак. Зямлі няма, гаспадаркі сваёй таксама, грошай няма. Што за прафесія паэт?! – гаворыць Галіна Воранава.

Дарэчы, прэм'ера «Паўлінкі» адбылася зусім не ў Пецярбургу, а ў жніўні 1912 года ў Радашковічах. Ролі выконвалі мінскія і мясцовыя артысты. І, кажучь,

Францішак Аўлачымскі тады надта пакрыўдзіўся, што Купала паказаў яго п'яніцам і скнарам. Як тое было, невядома, але Купала больш не рызыкаваў пісаць персанажаў сваіх п'ес наўпрост з вясцоўцаў.

А час бег, прыйшла новая, савецкая ўлада, і Купала займаў усё больш высокія дзяржаўныя пасады. У 1925 годзе ён становіцца народным паэтам. Здавалася б, шчасце бязмежнае.

Аднак пасля 1926 года Купала ўжо не гасцюе ў матчынай хаце. А калі гіпатэтычна і бывае тут час ад часу, дык не ставіць пад вершамі пазнаку, што яны напісаны менавіта ў Акопах. Між тым гэта адзіная крыніца, з якой можна дазнацца, ці наведваў паэт у той ці іншы год матчыну хату альбо бавіў час у іншых мясцінах.

У 2019 годзе, працуючы ў Дзяржаўным архіве Мінскай вобласці, Галіна Воранава зрабіла, без перабольшання, адкрыццё – яе сенсацыйная знаходка перавярнула ўвесь свет купалазнаўства і, напэўна, пацягне за сабой ланцуг новых сенсацый.

Копіі дакументаў, якія адшукала даследчыца, можна пабачыць у філіяле «Акопы». Што за яны і якія новыя пытанні праз іх паўсталі?

Дакументы не гараць

Што маці паэта Бянігну Іванаўну ў 1926 годзе раскулачылі, да гэтай высновы даследчыкі жыццёвага і творчага шляху, спадчыны Купалы прыйшлі ўжо даўно.

І акурат у 1926 годзе ў сям'і з'яўляецца сталае і да таго ж вельмі камфартабельнае жылло ў Мінску.

Бянігна Іванаўна
Луцэвіч –
маці Янкі Купалы.
БССР, 1920–1930-я гады

– Янка Купала, склаўшы ганарар за зборнік «Спадчына» і далучыўшы грошы швагра Юльяна Раманоўскага, споўніў сваю мару – купіў нарэшце дом, – расказвае Марыя Барткова.

Дом спецыяльна быў разлічаны на некалькі сямей.

– Будаваўся ён прыкладна ў 1850-х гадах. Тагачасны гаспадар спраектаваў яго з трох частак, кожная з асобным уваходам. Планаваў здаваць кватэры і зарабляць на гэтым грошы, – тлумачыць Марыя Барткова.

Так і бачыш Купалу і ўсю яго сям'ю ўвечары за вялізным абедзенным сталом: маці Бянігна Іванаўна, жонка Уладзіслава Францаўна, сястра Леакадзія (Лёля) з мужам Юльянам Раманоўскім, іх дзеці Уладзіслава, Яніна, Ядвіга, Уладзіслаў, Янка... На верандзе ярка свеціць лямпачка, якую Купала ніколі не выключаў, каб людзі, вяртаючыся позна дахаты (а вулічнага асвятлення ў Мінску тады не было), не блукалі ў цемры.

Раманоўскія – вельмі блізкія паэту людзі.

Лёля, сястра, малодшая за Купалу амаль на восем гадоў, засталася ў гісторыі літаратуры хаця б з той прычыны, што ў дзень яе нараджэння 15 лютага 1902 года ён прысвяціў ёй свой першы верш на польскай мове. Менавіта Купала навучыў яе чытаць і пісаць, а яна ў 1908–1909 гадах наведвала брата ў Вільні – пэўна, прывозіла грошы і ежу ад мамы. У 1915 годзе Лёля выйшла замуж за Юльяна Раманоўскага, які праз год стаў саслужыўцам Купалы ў дарожна-будаўнічым атрадзе Варшаўскай акругі шляхоў зносін.

Лёля дажыла да 1970 года і пакінула ўспаміны пра свайго славутага брата. Яе дачка Ядвіга Юльянаўна Раманоўская (1920–2011) – захавальніца літаратурнай і архіўнай спадчыны Янкі Купалы. Сорок два гады працавала яна ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы, з іх 26 гадоў галоўным захавальнікам фондаў.

Янка Раманоўскі (1928–1974), пляменнік паэта, – беларускі мастак. Большая частка яго творчай спадчыны – гэта адлюстраванне жыцця і творчага шляху Янкі Купалы. Лічыцца, што з нараджэння да 1941 года малы Янка ўвесь час жыў альбо ў доме Купалы, альбо на дачы ў Ляўках.

А ў рэальнасці ўсё было складана, пра што сведчаць архіўныя знаходкі.

Вось даведка з Бясядскага сельсавета ад 23 лютага 1930 года (у сучаснай арфаграфіі):

«Дадзена гэтая ў тым, што грамадзяне хутара Аकोпы Бясядскага сельсавета Раманоўскі Юльян і яго жонка Раманоўская Леакадзія карыстаюцца наёмнай працай у ліку трох асоб пастаянных і таксама сезонных. Пазбаўлены выбарчых праў з 1926 года. Старшыня Бялькевіч. Сакратар Тамашэўскі».

Амаль такую ж даведку ў той жа дзень атрымалі і Аблачымскія – сястра Купалы і яе муж.

«Дадзена гэтая ў тым, што грамадзяне хутара Ляўшова Бясядскага сельсавета Аблачымскі Янка ў складзе дарослай сям'і: Аблачымскага Казі, Аблачымскага Леаніда, Аблачымскага Эдуарда, Аблачымскай Марылі і Аблачымскай Веранікі, якія жывуць на гэтай гаспадарцы, абкладзены ў індывідуальным парадку сельскагаспадарчым падаткам за 1929–1930 год за карыстанне сезоннай наёмнай працай. За што і пазбаўлены выбарчых правоў з 1930 года. Старшыня Бялькевіч. Сакратар Тамашэўскі».

З гэтых давадак вынікае, што Раманоўскія, прынамсі Леакадзія і Юльян, у лютым 1930 года жылі ў Акопах.

За пяць дзён да таго, 17 лютага, адбыўся агульны правыбарчы сход вёскі Карпілаўкі і навакольных хутароў. «Слухалі: чытку наказу аб далейшай працы. Зацвердзіць цалкам, дабавіць наступныя пункты: выселіць персанальна кулакоў, знішчыўшы як клас наступных кулакоў: 1. Раманоўскага Юльяна...»

Першая старонка вопісу маёмасці фальварка Аकोпы ад 2 лютага 1930 года

№ п/п	Назва маёмасці	Колькасць	Вартасць	Амеснік	Колькасць	Вартасць	Усяго
1	кары	2	-	2 мр. дачы	10	100	-
2	кары	2	-	рашчы, сцяп	30	160	-
3	свіней	3	-	2 нр. в. шчы	-	30	-
4	абсак	4	-	1 т. шчы	5	20	-
5	аўчкі на вяр	5	-	-	1	6	-
6	аўчкі в. шчы	5	-	-	1	15	-
7	кары	1	-	-	5	5	-
8	кушчкі	3	-	сшы	5	15	-
9	аўчкі	2	-	1 нр. в. шчы	-	15	-
10	кары	1	-	кары	-	20	-
11	мр. в. шчы	7	-	-	10	10	10
12	кары	4	-	-	1	5	-
13	аўчкі	12	-	-	1	12	-
14	аўчкі	18	-	-	1	18	-
15	аўчкі	25	-	-	1	25	-

Цікава, што Леакадзіі ў спісе няма, хаця некаторыя «кулакі» фігуруюць у ім разам з жонкамі.

I, нарэшце, вельмі цікавы і інфарматыўны дакумент:

«Акт 1930 года лютага 2 дня я, старшыня Бясядскага сельсавета Бялькевіч М., разам з прадстаўнікамі 15-га пагранатрада і камендатуры таварышамі Сабалеўскім, Гуржыным і Вайніловічам і селянінам хутара Рубеж Бясядскага сельсавета Давідовічам Юстынам прыбылі на хутар Акопы Бясядскага сельсавета Раманоўскага Юльяна, гаспадарка якога лічыцца кулацкай, у якой разбазарваецца маёмасць. Прадаў у Лысагорскую малочную арцель быка, прадаў раяль і іншае, таму пастанавілі апісаць маёмасць».

Далей ідзе вельмі падрабязны – на трох старонках – вопіс, з якога можна скласці дакладнае ўяўленне пра гаспадарку ў Акопах.

Вынікае, што ўласнікам яе быў менавіта Раманоўскі. У пэўны момант Бянігна Іванаўна перапісала маёнтак на зяця. Як паставіўся да гэтага Купала? Мы не ведаем.

Відавочна толькі, што гаспадарка немалая.

– Асабліва ўражае ваўначоска, ацэненая ў 500 рублёў, – удвая даражэй, чым пяцікватэрны дом! – дзівіцца Галіна Воранава.

Прычым авечак, паводле вопісу, у Акопах было ўсяго чатыры. Верагодна, воўну для перапрацоўкі куплялі ў суседзяў, і гэта быў ужо крок да таварнай гаспадаркі.

Яшчэ цікавая прылада – арфа, інструмент для правейвання і калібравання зерня. У СССР амаль не ўжываўся.

Дзе ўсё гэта – дом, ток, свіран, лазня, ваўначоска з усім рыштункам? Нехта кажа, што разабралі і вывезлі. Нехта – што пабурылі.

Так ці іначэй, у Акопах засталіся толькі фундаменты – моцныя, складзеныя з камянёў, як кажуць, на стагоддзі. Падмуркі трымаюцца. А пабудовы? А людзі?

Па свеце ходзіць дужа розных гісторый пра тое, як Купала ратаваў сваякоў ад высылкі. Але дакументаў няма, а крыніцы настолькі ненадзейныя, што спасылацца на іх – як будаваць падмуркі з павуціння. Дзьмухнеш – распылецца.

Дакладна вядома, што Леакадзія і Ядвіга Раманоўскія пражылі доўгае жыццё. Што Янка Раманоўскі памёр рана, але дакладна не з прычыны рэпрэсій.

Вядома таксама, што Бянігна Іванаўна Луцэвіч спачыла ў акупаваным Мінску 30 чэрвеня 1942 года. Ці ведала, што двума днямі раней у Маскве трагічна загінуў яе сын? Наўрад ці. Хіба што мацярынскае сэрца адчула трагедыю.

Але чаму яна не з'ехала ў эвакуацыю разам з сынамі? Купала ж з Коўна, дзе застала яго Вялікая Айчынная вай-

Купалаў камень у Акопах

на, 23 чэрвеня прыязджаў у Мінск, адтуль накіраваўся ў Ляўкі і далей на машыне ў Маскву.

І як старая, самотная жанчына год жыла ў акупаваным горадзе пасля таго, як дом, прызначаны быць выратавальным каўчэгам для людзей, для рукапісаў, для архіваў, для вялізнай Купалавай бібліятэкі, згарэў як свечка?

Пытанні, пытанні...

Але яны застаюцца недзе збоку, калі стаіш пад высокім небам Акопаў і глядзіш на шырокі тутэйшы прасцяг, калі слухаш травы і кветкі, калі спускаешся ў глыбачэнны Купалаў яр і ўздываешся да Купалавых дубоў і каменя, над якім квітнее яблыня. Калі, нарэшце, даходзіш да ўскрайку лесу і, стомлены, абдымаеш стагадовую лістоўніцу, якую ён пасадзіў...

Тады хіба з усіх слоў багатай нашай мовы застаюцца толькі апошнія радкі аднаго з вершаў, які Купала напісаў тут, у Акопах, у 1926 годзе:

Музыка зычная ў свеце, –
Моўкнуць нягоды напасці...
Хочацца думаць, як дзеці,
Верыць, як дзеці, у шчасце.

Юлія АНДРЭВА

**Мінск – Акопы – Яхімоўшчына – Мінск
Фота аўтара, з фондаў Дзяржаўнага
літаратурнага музея Янкі Купалы
і з фондаў Дзяржаўнага архіва Мінскай вобласці**